

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-79-24>
УДК 336.64

Герасименко А.В.
аспірантка,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Herasymenko Alina
Ivan Franko National University of Lviv

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ДО ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

MACROECONOMIC ASPECTS OF THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF BANK LENDING TO INDUSTRY BEFORE THE SECOND WORLD WAR

Сучасні тенденції у світовій економіці на фоні масштабного загострення множинних геополітичних та воєнних конфліктів, безпрецедентних для ХХІ ст., підіймають особливий науковий інтерес щодо дієвих шляхів фінансового забезпечення розвитку такого надважливого сектору національних економік як сектору промисловості. Оскільки саме банківський кредит розглядається як одне з важливих джерел забезпечення розвитку промислових підприємств, які є локомотивом національних економік індустріально-розвинених країн, особливої актуальності набувають окремі питання щодо макроекономічних аспектів розвитку банківського кредитування промислових підприємств. У даному дослідженні поставлено та висвітлено такі наукові питання: які були макроекономічні передумови зародження та подальшого стрімкого розвитку банківського кредитування промисловості? Які характерні риси фінансової співпраці банків і промислових підприємств сприяли активізації банківського кредитування, та від чого вони залежали у різних країнах (зокрема, у країнах Європи та США)? Якими були макроекономічні наслідки стрімкої активізації банківського кредитування промисловості до початку Другої світової війни?

Ключові слова: банки, промисловість, промислові підприємства, банківське кредитування промислових підприємств, науково-технічний прогрес, макроекономічний розвиток, макроекономічне середовище.

Modern trends in the world economy against the background of a large-scale aggravation of multiple geopolitical and military conflicts, unprecedented for the XXI century, raise a special scientific interest in searching effective ways of financial support for the development of such an important sector of national economy as the industrial sector. The role of the industrial sector in ensuring the dynamics of macroeconomic growth is extremely important, because industrial enterprises are aimed at producing goods and services not only for the final consumer, but also for other producers. Thus, this forms a special attitude on the part of governments to the development of their own industrial sector, with the attribution of certain industries to strategically important (for example, such as aerospace, defense, mining and quarrying, nuclear, gas, oil, high-end equipment manufacturing, shipbuilding, chemical, electrical and electronics, advanced materials, energy-saving and environmental protection etc.), also as certain industrial enterprises or facilities to critical. It is widely known in scientific circles that bank lending to enterprises is an extremely important source of financial support for economic activity of enterprises, and at the same time, it is one of the factors influencing the development of the national economy. Since it is bank credit that is considered as one of the important sources of ensuring the development of industrial enterprises, which are the locomotive of national economies of industrialized countries, certain issues of macroeconomic aspects of the development of bank lending to industrial enterprises are of particular relevance. This study poses and highlights the following scientific questions: what were the macroeconomic prerequisites for the emergence and further rapid development of bank lending to industrial enterprises? What characteristic features of financial cooperation between banks and industrial enterprises contributed to the intensification of bank lending to industrial enterprises, and what did they depend on in different countries (in particular, in Europe and the United States)? What were the macroeconomic consequences of the rapid intensification of bank lending to industrial enterprises before the Second World War?

Key words: banks, industry, industrial enterprises, bank lending to industrial enterprises, scientific and technological progress, macroeconomic development, macroeconomic environment.

Постановка проблеми. Широко відомим у наукових колах є той факт, що банківське кредитування підприємств є надзвичайно важливим джерелом фінансового забезпечення господарської діяльності підприємств, а разом з тим, виступає одним із чинників впливу на розвиток національної економіки. В особливому світлі значення банківського кредитування розкривається при банківському кредитуванні промислових підприємств, адже вони орієнтовані на задоволенні потреб не лише кінцевого споживача, але й інших виробників матеріальних і нематеріальних галузей економіки. З огляду на це, важливим є висвітлення ключових макроекономічних аспектів зародження та стрімкого розвитку банківського кредитування промислових підприємств (зокрема, в період до Другої світової війни) для того, щоб в подальшому сформулювати розуміння, з якими новими викликами банківське кредитування промислових підприємств може працювати, зважаючи на сучасні тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових джерелах присвячено не так багато праць проблематиці розкриття макроекономічних аспектів зародження та розвитку банківського кредитування промисловості. Водночас, існує чимало досліджень стосовно ролі банків та банківського кредитування промисловості у тих чи інших соціально-економічних явищах: зокрема, С. Ніхилеш (*S. Nihilesh*) [1], Е.В. Шилова, А.К. Мороз [3], С.Р. Моїсєєв [4] та ін. досліджують роль банків та банківського кредитування у науково-технічних революціях; М.А. Моффатт (*M.A. Moffatt*) [6], С. Доєрр (*S. Doerr*), П. Хосе-Луїс (*P. José-Luis*), Г.-Й. Вот (*H.-J. Voth*) [8] розкривають економічні та неекономічні наслідки розвитку банківського кредитування (до початку Другої світової війни) тощо.

Мета статті полягає у висвітленні ключових макроекономічних аспектів зародження і розвитку банківського кредитування промислових підприємств до початку Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумніву теза про те, що науково-технічні (промислові) революції, які почалися з кінця XVIII ст. та продовжуються по сьогоднішній день, здійснили і здійснюють визначальний вплив на макроекономічний розвиток як на рівні національних економік, так і на рівні світового господарства. Науково-технічний прогрес,

що став каталізатором економічного розвитку національних економік країн Європи та США, нерозривно пов'язаний зі стрімким розвитком промислового сектору.

Чільне місце в цих процесах макроекономічного розвитку належить банку як особливому фінансовому посереднику, який забезпечив створення не лише фінансового, але до певної міри адміністративного мосту між банківським і промисловим бізнесом. Банки заволоділи ключовими позиціями в структурі інституційного середовища (насамперед, в таких країнах як Бельгія, Німеччина, Італія, пізніше Японія), яке здійснювало вплив на промисловий розвиток. Передусім, такий сценарій розвитку забезпечили банківські кредитно-інвестиційні операції з промисловими підприємствами.

В результаті аналізу низки наукових джерел [1–5], ми зв'язували, що реальний вплив на макроекономічне середовище банківське кредитування промисловості почало здійснювати з початком Другої науково-технічної революції (друга пол. XIX – початок XX ст.). Так, можна дійти висновку, що в період Першої науково-технічної (промислової) революції банківські кредити та інвестиції не відігравали істотної ролі у розвитку промисловості. В той же час, фундамент для майбутньої стрімкої активізації банківського кредитування та інвестування промислових підприємств планомірно закладався: еволюція інституційних механізмів використання іпотеки була на завершальному етапі; відбувся масовий перехід банків у форму акціонерних товариств (середина XIX ст.); кількість промислових підприємств стрімко зростала. Так, вже з кінця XIX ст., тобто з початком Другої науково-технічної (промислової) революції, банки отримали можливість виступити у ролі каталізатора промислового розвитку, в результаті чого, опинились в епіцентрі економічного зростання. Таким чином, розвиток банківських кредитно-інвестиційних та кредитно-гарантійних послуг для промислових підприємств безповоротно вплинув на стан і структуру макроекономічного середовища національних економік провідних країн Європи (головним чином, Великобританії, Бельгії, Німеччини, Італії) та США, а разом з тим – на глобальне макросередовище. Зокрема, в межах національних економік відбулося покращення множини

макроекономічних показників (обсяг ВВП, рівень заощаджень, рівень безробіття, рівень капіталізації промислового сектору, рівень інвестицій тощо); стрімкий розвиток ринків товарів (особливо промислових) та послуг; розвиток та удосконалення фінансових ринків; удосконалення культури господарських відносин; збільшення обсягу ресурсів та розширення каналів доступу до них тощо) (рис. 1).

Варто зазначити, що роль фінансових посередників (банків) у різних країнах відрізнялась. З трьох могутніх промислових держав – США, Великобританії та Німеччини (на частку яких припадало 2/3 світового промислового виробництва до Великої депресії в 1929–1933 р.), найбільшу роль банки, а саме універсальні банки – «the Grossbanken», відіграли у Німеччині. Інвестиційні банки здійснили суттєвий вплив на промисловість у США: зокрема, після Громадянської війни у Нью-Йорку (1861–1865 рр.) брали активну участь у фінансуванні будівництва, залізничних шляхів, при чому основним видом банківського бізнесу був саме андеррайтинг нових цінних паперів для своїх клієнтів. У 1920-х рр., відбулася переорієнтація комерційних банків США: вони почали здійснювати також і ряд кредитно-інвестиційних операцій [5].

Слід зауважити, що розвиток банківської діяльності та вплив банківських операцій на макроекономічні процеси в значній мірі залежав (та залежить) від типу фінансової системи конкретної країни. Так, в країнах фондової фінансової системи (Великобританія, США), в яких перерозподіл капіталів відбувався в основному на фондових ринках, роль банків була не так яскраво виражена у трансформації макроекономічного середовища, тоді як в фінансових системах, де домінували банківські інститути (Німеччина, Бельгія, Японія та ін.), ситуація складалася дещо по-іншому.

Своєю чергою, такий розвиток подій призвів до прагнення окремих держав не відставати у соціально-економічному розвитку відносно країн-сусідів, яке з плином часу набуло характеру змагання і призвело до поширення націоналізму (в цілому, ці тенденції призвели до Першої світової війни і ряду революцій). Відповідно, результати тісної співпраці банківського та промислового капіталів, у певній мірі, стали джерелом окремих макроекономічних наслідків негативного характеру.

Одним із наслідків активного розгортання Другої промислової революції в світі, особливу роль в якій відігравали саме банки та їх промислова політика, стала фінансово-економічна криза у 1929–1933 рр. як результат промислового перевиробництва та перенакопичення капіталу, з однієї сторони, та відсутність забезпечення умов для масового споживання, з іншої. Особливістю даної кризи стали її циклічно-структурний характер та затяжний період дії [6].

Такі обставини стали поштовхом до підвищення ролі держави, зокрема й шляхом розширення функціоналу центральних банків. Однак ступінь втручання держави у життя національних господарств в різних країнах відрізнявся: якщо в більшості країн Європи таке втручання було більш ліберальним, та не дійшло до повної ліквідації ринкових відносин, то державна економічна політика СРСР стала антиподом ринкової, а у Німеччині, з приходом до влади нацистів на чолі з А. Гітлером, відбулася нечувана для мирного часу експансія державного регулювання господарського життя.

Пройдений шлях виходу з фінансово-економічної кризи 1929–1933 рр. для кожної країни суттєво різняться. Одним із найяскравіших прикладів позитивної дії державних реформ є економіка США. Особливий науковий інтерес, з огляду на тему нашого дослідження, становлять реформи в фінансово-кредитній сфері та промислового сектору, які кардинально змінили фінансові відносини банків і промисловості, що відповідним чином відобразилося на макроекономічному середовищі не тільки національної економіки США, але і на глобальному рівні.

Так, до світової фінансово-економічної кризи та Великої депресії в США, значну частину банків спіткали труднощі через високоризикову діяльність на фондових ринках та непродуману промислову політику (в тому числі, неетичне кредитування промислових підприємств, в яких директора або службовці банку мали особисті інвестиції). З урахуванням досвіду стосовно масштабу наслідків від колишньої моделі фінансових відносин банків та промислових компаній, урядом США у 1933 році було прийнято Надзвичайний банківський акт («*The Emergency Banking Act*»), а також акт Гласса-Стіголла («*Glass-Steagall Act*»), які разом забезпечили довгострокову стабільність банківської системи. Передусім, це стало можливим через вето

Рис. 1. Макроекономічні аспекти розвитку банківського кредитування промисловості у часи першої та другої промислових революцій

Джерело: сформовано автором на основі [1–4]

на змішування банківського бізнесу, діяльності у сфері цінних паперів і страхування, і завдяки втілення плану щодо відновлення надійних банків під наглядом Казначейства США, і за підтримки федеральних кредитів [6].

Того ж року, було прийнято Акт про відбудову промисловості («*National Industrial Recovery Act*» або «*NIRA*»), який поклав початок унікальному експерименту в економічній історії США – *NIRA* санкціонував, підтримував, а в окремих випадках змушував до створення альянсу галузей промисловості. Антитрестове законодавство було призупинено, а від промислових компаній вимагалось написати загальногалузеві «кодекси чесної конкуренції», які фіксували ціни та заробітні плати, встановлювали квоти на виробництво та обмеження на вступ інших компаній в альянси [7].

Так, прийняття законодавства в США, яке забезпечило створення таких умов для ведення бізнесу, які попереджують множинні конфлікти інтересів між банками та промисловістю, а разом із тим – попереджують системний ризик в банківському секторі, стало одним із найбільш важливих кроків на шляху до встановлення довгострокової стабільності банківської системи та забезпечення позитивної динаміки макроекономічних показників розвитку країни.

У багатьох міжнародних наукових дослідженнях обґрунтовується прямий зв'язок між банкрутством банків на фоні світової фінансово-економічної кризи 1929–1933 рр. і стрімким зростанням правого популістського руху в Німеччині. Дійсно, економічний спад в Німеччині супроводжувала масштабна банківська криза: все почалося із фінансового колапсу одного із чотирьох найкрупніших універсальних банків – Данатбанку («*Danatbank*»), який зазнав неправних фінансових збитків через банкрутство одного із своїх найбільших боржників – великої текстильної компанії.

Так, С. Доєрр (*Doerr, S.*), П. Хосе-Луїс (*José-Luis, P.*) та Вот Г.-Й. (*Voth, H.-J.*) [8] у своїй роботі дійшли висновку, що саме банківська криза в Німеччині зіграла роль каталізатора нацистського руху: ця криза призвела до суттєвого скорочення доходів населення, що відобразилося на його радикальних настроях і відповідному голосуванню на виборах.

Таким чином, ми маємо підстави зробити припущення, що такі наслідки неекономічного

характеру беруть початок саме в непродуманій політиці банків щодо кредитування крупних промислових компаній. Особливо, враховуючи те, що виняткова роль банків у розвитку промисловості закріпилась ще за періоду промислової революції, коли кредитні банки Німеччини збільшували обсяги кредитів, наданих у промисловість з середньорічним темпом 19,4% (сукупний обсяг промислових кредитів збільшився з 20 до 492 млн. марок у період 1852–1870 рр.). Банки не лише надавали кредити промисловим підприємствам, але й випускали цінні папери для клієнтів та інвестували в їхні акції для збереження стратегічного впливу на розвиток цих промислових підприємств. Зокрема, нам відомо, що кінець 1913 р. кредитні банки займали 24,2% в структурі сукупних активів всієї фінансової системи Німеччини [9].

Відповідно до вищевикладеного, ця суміш економічних та неекономічних наслідків, установлені в часи Другої науково-технічної (промислової) революції моделі фінансових взаємовідносин банків та промисловості, відобразилася не лише на макросередовищі окремих країн, але і на глобальному рівні, при чому найбільш неочікуваними способами (виникнення фінансово-економічних криз; посилення радикальних настроїв у населення; війна тощо). У даному аспекті виникає три природних питання щодо:

- міри, в межах якої банки можуть провадити нефінансову діяльність;
- ступеня участі банків в акціонерному капіталі промисловості;
- ступеня участі промислових банків в акціонерному капіталі банків.

Відповіді на ці питання знаходимо в дослідженні Р. Гренстоуна (*Granstone, R.*). Так, в часи Великої депресії, при зростанні ролі держави в економічному житті суспільства, в багатьох передових країнах, зокрема США, було прийнято законодавство, що забезпечило інституційне розмежування банківської справи та комерційної діяльності, та яке функціонує і на теперішній час. Водночас в окремих країнах, зокрема в Німеччині, Японії, банки володіють довгостроковими пакетами акцій промислових підприємств. Відповідно, потенційний контроль, який можуть одержувати банки над підприємствами промисловості, є об'єктом занепокоєння як в колі науковців, так і колі практиків [10].

Частково, такий стан речей, на нашу думку, може пояснити те, що після Другої світової війни (1939–1945 рр.) фінансово-кредитна система Німеччини не перейшла на англосаксонську модель (так само, як і Японія), в результаті чого фінансові ресурси стали перерозподілятися не через фондовий ринок як в США і Великобританії, а за допомогою банківських інститутів [4].

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене, можна дійти наступних висновків:

– зародженню та розвитку банківського кредитування промислових підприємств у вигляді, що є найбільш наближеним до сучасних його різновидів, форм та методів надання, сприяла низка важливих макроекономічних передумов, які сформувалися напередодні Другої науково-технічної революції, а також зацікавленість сторін (урядів країн, банків, власників промислових корпорацій) в прискореному розвитку перспективних промислових галузей з метою збагачення та зайняття (укріплення) більш конкурентних позицій;

– ключовими рисами фінансової співпраці банків та промисловості до прийняття відповідного законодавства в період Великої депресії були такі: банки могли бути власниками промислових корпорацій, або мати контрольні пакети акцій; банки могли повністю очолювати керівництво промисловими корпораціями;

банки не були обмежені у виборі фінансових інструментів з промисловими підприємствами та ін.;

– країни, в яких домінуючою ланкою фінансової системи були банки, роль банківського кредитування промисловості у перебігу науково-технічної (промислової) революції, а отже їх участь в формуванні її макроекономічних наслідків, була більш виразною;

– посилення ролі та значення особистої зацікавленості і бажання взяти першість в соціально-економічному розвитку, призвело до того, що не завжди банківські кредити спрямовувалися у промислові галузі, які того потребували. Навпаки, можна було спостерігати зростання ризику концентрації. Такий розвиток подій призвів до виникнення кризи перевиробництва, кризи у банківському секторі (що важливо, через нехтування або недостатньо ефективну систему кредитної оцінки промислових підприємств-позичальників та їх проектів) до формування низки серйозних наслідків як економічного, так і неекономічного характеру;

– перспективним напрямком дослідження є висвітлення особливостей розвитку банківського кредитування промислових підприємств під впливом такого форс-мажорного макроекономічного чинника як збройний геополітичний конфлікт та війна.

Список літератури:

1. Sinha, Nikhilesh. Financial Institutions and the British Industrial Revolution: Did Financial underdevelopment hold back Growth? *The official blog of the Journal of Institutional Economics*. 2021. URL: <https://joie-blog.net/financial-institutions-and-the-british-industrial-revolution-did-financial-underdevelopment-hold-back-growth> (дата звернення: 26.08.2022).
2. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/> (дата звернення: 20.08.2022).
3. Шилова Е.В., Мороз А.К. Развитие банковской сферы в условиях промышленных революций. *Вестник Прикамского социального института*. 2019. № 1(82). С. 128–133. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitiie-bankovskoy-sfery-v-usloviyah-promyshlennyh-revoljutsiy/viewer> (дата звернення: 29.08.2022).
4. Моисеев С.Р. Универсальные банки: возникновение, развитие и их роль в промышленной революции. *Финансы и кредит*. 2006. № 12 (216). С. 54–66. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/universalnye-banki-vozniknovenie-razvitiie-i-ih-rol-v-promyshlennoy-revoljutsii> (дата звернення: 13.09.2022).
5. Chandler, D. The competitive performance of U.S. industrial enterprises since the Second World War. *Business History Review*. 1994. Vol. 68. Iss. 1. P. 1–72. DOI: <https://doi.org/10.2307/3117015> (дата звернення: 21.09.2022).
6. Moffatt M.A. Brief History of Banking Reform after the New Deal. 2019. URL: <https://www.thoughtco.com/history-of-banking-reform-after-the-new-deal-1147513> (дата звернення: 12.09.2022).
7. National Industrial Recovery Act (1933). Natiolal Archives. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/national-industrial-recovery-act> (дата звернення: 12.09.2022).
8. Doerr, S.; Peydró, J.-L.; Voth, H.-J. How failing banks paved Hitler's path to power: Financial crisis and right-wing extremism in Germany, 1931–33. 2019. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/how-failing-banks-paved-hitlers-path-power-financial-crisis-and-right-wing-extremism> (дата звернення: 12.09.2022).
9. Guinnane, Timothy W. Delegated Monitors, Large and Small: The Development of Germany's Banking System, 1800-1914. *Yale University's Economic Growth Center Discussion Paper*. 2001. № 835. P. 1–89. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/98270/1/cdp835.pdf> (дата звернення: 13.09.2022).

10. Granstone, Ross. Principles of Banking Law. OUP Catalogue, Oxford University Press, 2002. URL: <https://www.modares.ac.ir/uploads/En-Law.Book.3.pdf> (дата звернення: 13.09.2022).

References:

1. Sinha, Nikhilesh (2021). Financial Institutions and the British Industrial Revolution: Did Financial underdevelopment hold back Growth? *The official blog of the Journal of Institutional Economics*. Available at: <https://joie-blog.net/financial-institutions-and-the-british-industrial-revolution-did-financial-underdevelopment-hold-back-growth> (accessed: 26.08.2022).
2. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond (2016). Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/> (accessed: 20.08.2022).
3. Shilova, E.V., Moroz, A.K. (2019). Development of the banking sector in the context of industrial revolutions [Razvytye bankovskoi sfery v usloviakh promyshlennikh revoliutsyi]. *Bulletin of the Prikamsky Social Institute – Vestnyk Prikamskoho sotsyalnoho ynstytuta*, vol. 1(82), pp. 128–133. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-bankovskoy-sfery-v-usloviyah-promyshlennyh-revolutsiy/viewer> [in Russian] (accessed: 29.08.2022).
4. Moiseyev, S.R. (2016). Universal banks: emergence, development and their role in the industrial revolution [Un-yversalnye banky: voznyknovenye, razvytye y ykh rol v promyshlennoi revoliutsyi]. *Finance and credit – Fynansi y kredyt*, vol. 2 (216), pp. 54–66. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/universalnye-banki-vozniknovenie-razvitiie-i-ih-rol-v-promyshlennoy-revolutsii> [in Russian] (accessed: 13.09.2022).
5. Chandler, D. (1994). The competitive performance of U.S. industrial enterprises since the Second World War. *Business History Review*, vol. 68, iss. 1, pp. 1-72. Available at: <https://doi.org/10.2307/3117015> (accessed: 21.09.2022)
6. Moffatt, M.A. (2019). Brief History of Banking Reform after the New Deal. Available at: <https://www.thoughtco.com/history-of-banking-reform-after-the-new-deal-1147513> (accessed: 12.09.2022).
7. National Industrial Recovery Act (1933). Natiolal Archives. Available at: <https://www.archives.gov/milestone-documents/national-industrial-recovery-act> (accessed: 12.09.2022).
8. Doerr, S., Peydró, J.-L. Voth, H.-J. (2019). How failing banks paved Hitler's path to power: Financial crisis and right-wing extremism in Germany, 1931–33. Available at: <https://cepr.org/voxeu/columns/how-failing-banks-paved-hitlers-path-power-financial-crisis-and-right-wing-extremism> (accessed: 12.09.2022)
9. Guinnane, Timothy W. (2001). Delegated Monitors, Large and Small: The Development of Germany's Banking System, 1800–1914. *Yale University's Economic Growth Center Discussion Paper*, vol. 835, pp. 1–89. Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/98270/1/cdp835.pdf> (accessed: 13.09.2022).
10. Granstone, Ross (2002) Principles of Banking Law. OUP Catalogue, Oxford University Press. Available at: <https://www.modares.ac.ir/uploads/En-Law.Book.3.pdf> (accessed: 13.09.2022).